

УДК 902

ISSN 2545-4528 (печатено)
ISSN 2545-4536 (електронски)

археолошк **И**НФОРМАТОР

стручно списание од областа на археологијата

број 2

Издавач
ЗГ МЕНЕЛАЈ - Прилеп

Уреднички одбор
(главен уредник)
Елица МАНЕВА
Филозофски факултет - Универзитет св. Кирил и Методиј - Скопје

(членови)
Бошко Ангеловски
ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп
Зоран Рујак
НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј Струмица

Орданче Петров
ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

Александар Мургоски
ЗГ Менелај - Прилеп

Технички уредник и компјутерска обработка:
Орданче Петров, Александар Мургоски

лектор на македонски
Виолета Крстеска

превод на англиски
Гурѓица Илиева
Александар Мургоски

тираж
100

печати
и-Принт Прилеп

достапно на
www.informator.com.mk

адреса на редакција: ул. Павел Шатов, 34 - Прилеп, Р Македонија
интернет страна www.menelaj.mk, www.informator.com.mk
електронска пошта: arheoloski@informator.com.mk

Овој број на Списанието е финансиски помогнато од Годишната програма на Министерството за култура на Република Македонија за 2018 година.

UDK 902

ISSN 2545-4528 (print)
ISSN 2545-4536 (online)

arheološk **i** NFORMATOR

Academic Journal of Archaeology

volume 2

Publisher
NGO MENELAJ - PRILEP

Editorial Board

(Editor-in-chief)

Elica Maneva

Faculty of Philosophy - University of sts. Cyril and Methodius - Skopje

(editors)

Boško Angelovski

PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

Zoran Rujak

NI Institute for Protection of Monuments of Culture and Museum - Strumica

Ordanče Petrov

PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

Aleksandar Murgoski

NGO Menelaj - Prilep

Technical editor and computer layout
Ordance Petrov, Aleksandar Murgoski

Macedonian proofreading
Violeta Krsteska

Translation in English

Djurdjica Ilieva,

Aleksandar Murgoski

copies
100

printed by
i-Print Prilep

available on
www.informator.com.mk

redaction adress: Pavel Satev, 34 - Prilep, Republic of Macedonia
web-site: www.menelaj.mk, www.informator.com.mk
e-mail: arheoloski@informator.com.mk

This volume of the Journal is financially supported by the Annual program of the Ministry of Culture
of the Republic of Macedonia for 2018

СОДРЖИНА

Предговор	7	8	Preface
<i>археолошки ископувања</i>			<i>archaeological excavations</i>
ТРЕШТЕНА СТЕНА, с. МАНАСТИР А. Миткоски	9	15	TREŠTENA STENA, v. MANASTIR A. Mitskoski
„ПЛОЧА - МИЌОВ ГРАД“, ОХРИД В. Тодоровска и други	17	25	PLOČA-MIKJOV GRAD SITE, OHRID V. Todorovska et al.
КИСЕЛИЧКА ПЕШТЕРА, с. КИСЕЛИЦА, Т. Нацев и Стојановски Д.	27	34	KISELIČKA PEŠTERA, VILLAGE OF KISELICA, T. Nacec and Stojanovski D.
ТАЛАМБАСИЦА А. Миткоски	35	42	TALAMBASICA A. Mitkoski
АКРОПОЛА НА РИДОТ МАЛ СУРУН Д. Темелкоски	43	49	ACROPOLIS ON THE MAL SURUN HILL D. Temelkoski
МАЛ СУРУН КАРПИ СО КУЛТНА НАМЕНА НА Д. Темелкоски и Јандреска О.	51	59	MAL SURUN HILL ROCKS USED FOR CULT PURPOSES D. Temelkoski and Jandreska O.
УЛИЦАТА ЦАР САМУИЛ ВО ОХРИД П. Кузман	61	70	THE STREET OF TSAR SAMUIL IN OHRID P. Kuzman
РАНОХРИСТИЈАНСКА БАЗИЛИКА „МАНЧЕВЦИ“ Б. Танески	71	82	EARLY CHRISTIAN BASILICA MANČEVCI B. Taneski
РАИЦА-МАНАСТИРИТЕ КАЈ ЛЉУБАНИШТА С. Балески и Арнаудоски С.	83	94	RAICA-THE MONASTERIES NEAR LJUBANIŠTA S. Baleski and Arnaudovski A.
ГОРНОПОЛСКО ГРАДИШТЕ Б. Танески	95	102	GORNOPOLSKO GRADIŠTE B. Taneski
ЧЕЛНА ОДБРАНБЕНА КУЛА - ТАОР К. Ристов	103	111	FRONT DEFENSIVE TOWER - TAOR K. Ristov
МАРКОВИ КУЛИ - СКОПЈЕ К. Ристов	113	121	MARKOVI KULI - SKOPJE K. Ristov
МАРКОВИ КУЛИ - ВОДНО, СКОПЈЕ Х. Талевски	123	134	MARKOVI KULI - VODNO SITE, SKOPJE H. Talevski
КАЛЕ - СТРЕЗОВ ГРАД О. Петров	135	142	KALE - STREZOV GRAD O. Petrov

CONTENT

ЦРКВАТА СВ. ЃОРЃИ С. Ивановска Велкоска	143	154	THE CHURCH ST GEORGE S. Ivanovska Velkoska
КОЏА МЕХМЕД - БЕГ ЏАМИЈА С. Ивановска Велкоска	155	163	KOJHA MEHMED BEY MOSQUE S. Ivanovska Velkoska
<i>конзервација и реставрација</i>			<i>conservation and restoration</i>
БАРГАЛА, ГОРЕН КОЗЈАК Т. Нацев	165	172	BARGALA, GOREN KOZJAK T. Nacev
СЛАМИТЕ, СЕЛО ВЕПРЧАНИ - МАРИОВО Г. Стојаноски	173	180	SLAMITE, VILLAGE OF VEPRČANI, MARIOVO G. Stojanoski
<i>вариа</i>			<i>varia</i>
СВЕДОШТВА ЗА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ПРАЗНУВАЊА И ЗАБАВНИ ИГРИ ОД СКОПСКО Е. Манева	181	194	TESTIMONIES OF MEDIEVAL HOLIDAYS AND ENTERTAINMENT GAMES FROM THE REGION OF SKOPJE E. Maneva
ЦРТЕЖИ НА КАРПА НА МАРКОВИ КУЛИ, ПРИЛЕП А. Миткоски и Мургоски А.	195	205	ROCK PAINTINGS OF MARKOVI KULI, PRILEP A. Mitkoski and Murgoski A.
ЧЕКОР КОН ИЗРАЗНОСТА ВО МУЗЕЈСКОТО ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА АРХЕОЛОШКОТО НАСЛЕДСТВО Љ. Џидрова	207	212	A STEP TOWARDS EXPRESSION IN MUSEUM PRESENTATION OF ARCHAEOLOGICAL HERITAGE Lj. Džidrova
ЗАШТИТНИТЕ ЕВИДЕНЦИИ КАКО ИНСТРУМЕНТИ ЗА ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО Ж. Петровска	213	218	PROTECTIVE RECORDS AS INSTRUMENTS FOR PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE Ž. Petrovska
<i>ѝрикази</i>			<i>reviews</i>
АРХЕОЛОШКИОТ МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА ВО МУЗЕЈОТ „АШМОЛИАН“ ВО ОКСФОРД И ПОТСЕТУВАЊЕ НА ВРСКИТЕ НА МАКЕДОНСКАТА АРХЕОЛОГИЈА И РАНИОТ ЕВРОПСКИ АНТИКВАРИЈАНИЗАМ, АРХЕОЛОГИЈА И МУЗЕОЛОГИЈА Љ. Џидрова	219	225	THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF MACEDONIA IN THE ASHMOLEAN MUSEUM IN OXFORD AND A REMINDER OF THE CONNECTION OF THE MACEDONIAN ARCHAEOLOGY WITH THE EARLY EUROPEAN ANTIQUARIANISM, ARCHAEOLOGY AND MUSEOLOGY Lj. Džidrova
ИЗЛОЖБАТА СКОПСКАТА ТВРДИНА – СИМБОЛ НА ГРАДОТ А. Лепиќ	227	229	EXHIBITION THE SKOPJE FORTRESS – SYMBOL OF THE CITY A. Lepić
ПРИКАЗ НА ОДБРАНЕТИ ДОКТОРСКИ ДИСЕРТАЦИИ НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТОТ СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ, ОД ОБЛАСТА НА НУМИЗМАТИКАТА Д. Герасимовска	231	234	REVIEW OF DEFENDED PHD DISSERTATIONS AT THE FACULTY OF PHILOSOPHY, UNIVERSITY SS CYRIL AND METHODIUS, IN THE FIELD OF NUMISMATICS D. Gerasimovska
ПРИКАЗ НА ОДБРАНЕТИ ДОКТОРСКИ ДИСЕРТАЦИИ НА ИНСТИТУТОТ ЗА ИСТОРИЈА НА УМЕТНОСТА И АРХЕОЛОГИЈА ПРИ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ-СКОПЈЕ, УНИВЕРЗИТЕТ СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ (2016-2017) Ј. Савеска.	235	237	REVIEW OF DEFENDED PhD DISSERTATIONS AT THE INSTITUTE OF ART HISTORY AND ARCHAEOLOGY, FACULTY OF PHILOSOPHY – SKOPJE, UNIVERSITY OF SS CYRIL AND METHODIUS (2016-2017) J. Saveska

Предговор

Кон крајот на 20 и првите децении на 21 век на територијата на Р Македонија се истражувани стотици археолошки локалитети. Едни се со назнака „капитални“, други плански, долгорочни и систематски ископувања, трети имаат статус на превентивни со заштитен режим заради инфраструктурни и земјени работи на теренот, дел од нив се наоѓани со стручно рекогносцирање, но има и такви кои сеуште се мета на нелегални трагачи чија цел е „скриено азно“ што ветува незаконска трговија.

Бројот на движните наоди се искачува на повеќе стотици илјади почнувајќи од огромниот студиски материјал до ексклузивните примери на врвни археолошки артефакти од сите етапи на човековата егзистенција на овие простори.

Археолошката документација, главно, педантно ги забележува податоците на нивното наоѓање. Медиумите, јавните гласила и социјалните мрежи речиси секојдневно објавуваат детали за овие откритија. Со тоа, до некаде се задоволуваат дневните интересирања на пошироката јавност меѓутоа, за научно фундираните статии, за анализи и расправи, за монографии и други референтни публикации потребни се повеќегодишни, макотрпни истражувања така што нивниот број објективно не може да соодветствува со новопронајдените материјали.

Археологијата не е и не смее да биде ефемерна манифестација. Рекогносцирањата, ископувањата, потоа конзервацијата и презентацијата на движните и недвижни објекти се дејствија кои ако не се верификуваат со соодветна стручна интерпретација пред јавноста губат од својата веродостојност. Тие неминовно се престоруваат (претвораат) во анахрони, усмени преданија а не во дел од глобалните хуманистички спознанија.

Како поук од овие трендови и од светските искуства се дојде до заклучок дека овие неповолни

Preface

Hundreds of archaeological sites have been researched on the territory of the Republic of Macedonia in late 20 and early 21 century. Some of them were called “capital” research, others planned, long-term and systematic excavations, still others have the status of preventive with a protective regime due to infrastructural and earth work on the ground, part of them were discovered through expert field surveys, however there are still some sites that are targeted by illegal diggers who are trying to find “hidden treasures” that suggests illegal trade.

The number of movable findings amounts to hundreds of thousands, from the huge amount of study material to exclusive examples of state-of-the-art archaeological artifacts from all stages of people's existence in these areas.

Archaeological documents, mainly, keep pedantic records of data about their discoveries. Media, public outlets and social networks publish details about these discoveries almost daily. This somewhat satisfies the interests of the broader public, however, scientifically-based articles, analyses and debates, monographs and other reference publications require lengthy and vigorous research so that their numbers cannot objectively correspond with the newly discovered materials.

Archaeology is not and must not be an ephemeral occurrence. Surveys, excavations, then conservation and presentation of movable and immovable objects are actions which will lose their credibility if they are not verified with adequate expert interpretation before the public. They would undoubtedly transform into anachronistic oral legends and not into part of global humanistic insights.

These trends and global experiences lead us to believe that this unfavourable situation could be overcome by establishing a publication whose name Arheološki Informator (Archaeological Newsletter)

состојби можат да се надминат со формирање на гласило чие име „Археолошки Информатор“ само по себе ја објаснува намената и ја зацврстува оваа послаба алка во нашите професионални стремежи. Прелиминарни или претходни извештаи за третираните локалитети, издржани елаборации за ексклузивните наоди, рецензии за нова и провокативна стручна литература и други информации од областа на археологијата формирани во куси но, содржајни известувања можат да бидат вистински вовед за натамошна по продлабочена работа на одделна археолошка проблематика. Имено, од разни причини, од непредвидливи прилики/неприлики ваквите текстови неретко остануваат како единствени, првични и меродавни соопштенија за извршените работи.

Веруваме дека на ваков начин многу млади истражувачи ќе се охрабрат да ги изнесат (презентираат) од прва рака резултати од своите активности, додека поискусните да ги сублимираат насобраните опсервации за некое свое видување или теза која кај нив созрела со текот на времето.

Со надеж дека оваа иницијатива ќе биде од полза за сите на списанието Археолошки Информатор му посакуваме долговечност, успех и добар прием во глобалната потрага за напредок на археолошката мисла.

Од редакцијата

explains its purpose and strengthens this weak link in our professional endeavors. Preliminary or preceding reports on the treated sites, well-founded elaborations about exclusive finds, reviews on new and provocative reference publications and other information from the field of archaeology formatted in short, but substantial reports might be the proper introduction for further in-depth work on particular archaeological issues. Namely, due to various reasons and unforeseen circumstances, these texts often remain the only competent notifications about work that was carried out.

We believe that this would encourage many young researchers to present, first-hand, the results of their activities, while those with more experience to summarize their observations on a particular issue or thesis that has matured in their minds over time.

Hoping that this initiative would be beneficial for all, we want the Archaeological Newsletter to have a long life, be successful and well received in the global quest for progression of archaeological notions.

The editorial board

Адиса ЛЕПИЌ

Adisa LEPIĆ

ИЗЛОЖБАТА
СКОПСКАТА ТВРДИНА – СИМБОЛ НА ГРАДОТ

(автори на изложбата и каталогот: д-р Снешка
Лакалиска, виш кустос, Игор Кузмановски, кустос
археолог, Драгица Живкова, кустос советник)

EXHIBITION
THE SKOPJE FORTRESS – SYMBOL OF THE CITY

(Exhibition and catalogue authors: Sneška Lakaliska, PhD,
senior curator; Igor Kuzmanovski, archaeological curator;
Dragitsa Živkova, curatorial advisor)

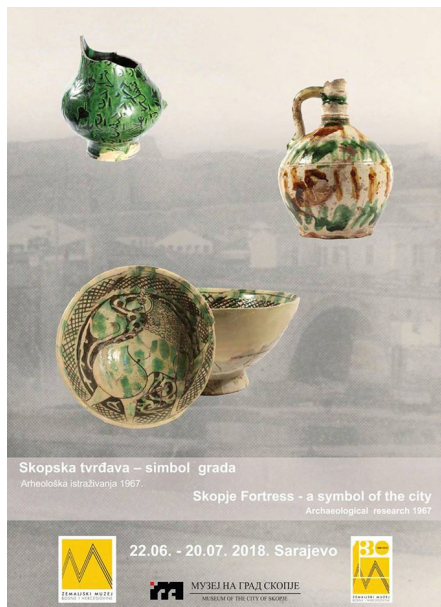
УДК 061.4:930.85(497.6)
УДК 061.4:930.85(497.7)

Земаљски музеј на Босна и Херцеговина
adisalepic@gmail.com

Изложбата „Скопската тврдина“ – симбол на градот, во текот на месеците јуни и јули 2018 година, беше претставена на босанско-херцеговската публика. Со оваа изложба, Музејот на градот Скопје учествуваше во одбележувањето на 130 - годишнината од основањето на Земаљскиот музеј на Босна и Херцеговина. Оваа изложба одбележа и уште еден јубилеј, а тоа е педесет години од првите заштитни ископувања на локалитетот Скопско Кале (1967-2017).

Сместено во природното окружување покрај левиот брег на Вардар, со извонредно добра стратешка позиција, Скопското Кале е втупено во современиот град Скопје и го креира неговиот културно-историски идентитет како симбол на градот Скопје.

Постанокот и развојот на скопската тврдина може да се прати од 10 век, односно од времето на владеењето на царот Самоил со кој е поврзана изградбата на првата средновековна фортификација на овој локалитет. По освојувањето на оваа област од страна на Византија, тврдината станува седиште на воено-административен центар - *шема* на чело со

In the months of June and July 2018, the exhibition called *The Skopje Fortress – Symbol of the City* was presented to the Bosnian-Herzegovian audience. The Museum of the City of Skopje participated with this exact exhibition in the marking of the 130th anniversary of the foundation of the National Museum of Bosnia and Herzegovina. This exhibition marked another jubilee, which is 50 years of the preventive archaeological excavations at the *Kale fortress* site (1967-2017).

Located in the natural surroundings along the left bank of the River Vardar, with an exceptionally good strategic position, the *Kale fortress* has blended in the contemporary city of Skopje and has been creating its cultural and historical identity as a symbol of the city of Skopje.

The formation and development of the Skopje fortress may be traced in the 10th century, i.e. in the era of Tsar Samoil, who is connected with the construction of the first ever medieval fortification at this site. Following the conquest of this area by Byzantium, the fortress was turned into the seat of a military-administrative centre *theme* headed by a *dux*. In the course of the 13th century,

гукс. Во текот на 13 век, градот прераснува во познато трговско средиште во внатрешноста на Централниот Балкан.

Археолошките истражувања на локалитет Скопско Кале се започнати во 1967 година, со помош на Заводот на спомениците на културата на град Скопје. Во овие рани ископувања учествува првата генерација на македонски археолози и историчари на уметноста.

При заштитните археолошки истражувања изведени во 1967 година, се откриени голем број на артефакти кои го збогатија фондусот на Музејот на градот Скопје. Со оглед на тоа дека се работи за извонредно богат повеќеслоен локалитет, започнувајќи од праисториските епохи, преку слабите траги од антиката до извонредните остатоци од средниот век и османскиот период, тогаш, со право се потврдува констатацијата дека Скопската тврдина била важно воено, политичко, економско и верско средиште.

Едни од најлуксузните наоди пронајдени на Скопското Кале се сребрениот пехар со позлата. На рачките е аплицирана илустрација на псалмот 41, изработена во техника на емајл. Тука е и репрезентативниот фрагмент на сребрен опков за икона, посветен на заштитничката на градот св. Богородица изведен во техника на исчукување и режење. Со истата техника е изработена и оплатата за крст. Ова се само некои од најлуксузните и

the city was turned into a well-known trade centre in the heart of Central Balkan.

Archaeological research at the *Kale* site begun in 1967 with the assistance of the *Bureau of Cultural Monuments of the City of Skopje*. The first generation of Macedonian archeologists and art historians participated in these early excavations.

In the course of the rescue archeological excavations conducted in 1967, a multitude of artifacts were unearthed, which enriched the fund of the Museum of the City of Skopje. Taking into consideration that this one is an exceptionally rich multi-layered site, starting with the prehistoric eras, through the feeble traces of Antiquity until the remarkable remnants of the Middle Ages and the Ottoman period, all of these rightfully confirmed that the Skopje fortress was an important military, political, economic and religious centre.

The silver gilded goblet which contains psalm 41 on the application of the enameled handles, is one of the most luxurious finds of the *Kale fortress*. The representative fragment of silver fittings for an icon dedicated to the protector of the city, the Holy Mother of God was made in a technique of repoussage (hammering) and cutting. The same technique was used for the cross stand. These are just part of the most luxurious and representative items found in the Skopje Fortress. All of the mentioned items, with the exception of the silver goblet, were exhibited in

најрепрезентативните предмети пронајдени на Скопската тврдина. Сите наведени предмети освен сребрениот пехар, беа изложени во Земаљскиот музеј.

Значаен дел од изложбата го заземаат трпезните чинии, поклопци, пехари со тенка зелена, зелено-жолта, жолта глазура што претставува типичен материјал од османскиот период. Покрај ова, изложени беа голем број на предмети изработени од метал како што се: сечива, делови од нож, копчи, заковки, клинови, шила итн. Големата бројка на наведени предмети од метал сведочи за присутноста на металуршките работилници внатре во самата тврдина.

Развојот на градот и начинот на животот во Скопската тврдина за време на османскиот период, во основа, е прилагоден на османскиот урбан концепт. Во прв ред, тоа значи дека градот е организиран на шехер како отворена градска населба, додека калето е организирано во вид на воена затворена населба. Од материјалот се издвојува големата количина на керамички материјал, керамички лулиња и други предмети за секојдневна употреба. Предметите од османскиот период претставени на изложбата „Скопската тврдина“ – симбол на градот, за првпат се достапни на јавноста со јасни аргументи за историските процеси, културните достигнувања и традиционалните вредности.

Со оваа тематска изложба, публиката во Земаљскиот музеј на Босна и Херцеговина имаше прилика да се запознае со богатиот средновековен и османски материјал, пронајден на Скопската тврдина. Изложбата е пропратена со двојазичен каталог (босански/англиски) поделен на византиски и турски период.

Целокупната соработка на Земаљскиот музеј на Босна и Херцеговина и Музејот на град Скопје е врзана со непосредното збратимувањето на градовите Скопје и Сараево, со што е потврдено долгогодишното пријателство кое, секако, ќе продолжи со реализација на слични проекти од културно-историско значење.

the Zemaljski Museum.

The eating plates, lids, goblets with thin green, greenish-yellowish or yellow enamel, which are a typical material dating from the Ottoman period, took significant place in the exhibition. Apart from this, a large number of items made of metal were exhibited, such as: blades, parts of knife, fasteners, rivets, nails, awls, etc. The large number of metal items is a confirmation of the presence of the metallurgists inside the fortress itself.

The development of the city and lifestyle within the Skopje Fortress during the Ottoman period was basically adjusted to the Ottoman urban concept. That means, above all, that the city was organised as a type of a city (*şehir*), an open city area, whereas the *Kale* was organised as a closed military settlement. A large amount of ceramic material, ceramic pipes and other items for daily use can be singled out from the material. The items of the Ottoman period presented during the exhibition – the Skopje Fortress – symbol of the city, were available to the public for the first time, with clear arguments of the historic processes, the cultural achievement and the traditional values.

This thematic exhibition was a good opportunity for the audience at the Zemaljski Museum of Bosnia and Herzegovina to get acquainted with the rich Medieval and Ottoman period unearthed at the Skopje Fortress. The exhibition included a bilingual catalogue (Bosnian/English) with items classified into the Byzantine and Turkish period.

The overall cooperation of the Zemaljski Museum of Bosnia and Herzegovina and the Museum of the City of Skopje is inextricably tied to the recent twinning of the cities of Skopje and Sarajevo, which is just another proof of the longstanding friendship, which will, of course, continue to be cherished through similar projects of cultural-historic significance.